

הלול והעליה בדברי חז"ל-שו"ת

לכבוד העורך,

תוך כדי למוד בהלכות נידה הועלו שתי בעיות שנבקש ממעלתכם לענות לנו.

א. בנידה יז: במשנה דם העליה טהור. ובגמרא מן הלול ולחוץ ספקו טהור. וכן בדף יח, "כאן מן הלול ולפנים כאן מן הלול ולחוץ". וכן ברמ"א בקפ"ז, ה, בענין דם מכה שתולים בספק ספיקה – ספק בה מהצדדים, מהו אותו מסלול דם מהצדדין שאפשר לתלות בו כטהור? מהו אותו לול שמקורו טהור? הרי אין הדבר מסתדר עם הפשט הפזיולוגי שרק שני פתחי דם לפרוזדור 1. כניסה ממקור הרחם. 2. יציאה מחוץ לגוף.

ב. בדין תליה במכה, עד כמה יכולים לסמוך היום על בדיקות רופא המבין בעניני פצעים ומכות באותו מקום ואינו מומחה גדול? או שלכתחילה על כל דין פצע צריך לקבל דוקא חוות דעת של מומחה גדול וסתם רופאים אין לסמוך על הבחנתם?

בברכה,

הרב שלמה רוני שר-שלום

כולל אמרי משה

שבי שומרון, ד.ג. צפון שומרון

תשובת הרב ד"ר מרדכי הלפרין:

לשאלה א: מהו אותו לול שמקורו טהור?

תשובה:

כידוע, המשנה, (נדה ב, ה) מתארת את אברי הרבייה של הנקבה בדרך משל:

"משל משלו חכמים באשה: התקור והפרוזדור והעליה. דם החדר טמא, דם העליה טהור. נמצא בפרוזדור ספקו טמא לפי שחזקתו מן המקור." ובגמרא (נדה יז, ב): "החדר מבפנים, והפרוזדור מבחוץ, ועליה בנויה על שתייהן, ולול פתוח בין עליה לפרוזדור."

אחת הסוגיות העמומות היא השאלה מהי העליה המוזכרת במשנה, וממילא מהו הלול הפתוח מן העליה לפרוזדור. ראה נשמת אברהם, כרך ב, (יו"ד) הקדמה להלכות נדה, עמ' עז-עז.

אע"פ כן ניתן להציג הסבר פשוט ובהיר של דברי חז"ל, המתאימים באופן מלא לידע האנטומי של ימינו.

ה"חדר" קרוי **קָחַם** בעברית הרפואית החדשה¹. הוא איבר חלול, בעל קירות שריריים עבים, דומה לאגס שטוח והפוך. שתי חצוצרות נפתחות לגוף החדר, בחלקו העליון (המרוחק מהלדן), בשתי זוויותיו. החצוצרות מתחילות סמוך לשחלות בבטן בחלל האגן, ומגיעות, עד לחלל ה"חדר".

חלקו הצר של המבנה דמוי אגס (הדומה לחלק הצר הקרוב לעוקץ של האגס) קרוי בשפה הרפואית "צוואר-הרחם", והוא בולט ונכנס לתוך חלל הלדן². הנקודה המקשרת בין חלל תעלת הצואר לבין חלל הלדן היא הפה החיצוני של הצואר. הנקודה המקשרת בין חלל תעלת הצואר לבין חלל ה"חדר" היא הפה הפנימי של הצואר. כיס השתן (= ה"עליה" לפי פירוש רבנו חננאל³) נמצא בין הלדן והחדר לבין דופן הבטן, כשהוא מובדל מהם לחלוטין, כך שכאשר האשה שוכבת פרקדן, כיס השתן מונח מעל ה"חדר" ומעל חלק מהלדן⁴.

הלדן (=נרתיק) הוא מבנה שרירי כיפתי חלול ומאורך הסגור בחלקו הפנימי ופתוח אל חצר הפות (האזור המוגבל על ידי שפתי הפות של האשה). צואר-הרחם בוקע, כאמור, לתוך הלדן בחלקו הפנימי, כך שהקיר העליון הפנימי של הלדן מקיף ועוטף את צואר-הרחם. בקצהו החיצוני של הלדן קירות הלדן יוצרים מעין קמט דק הסוגר במידה רבה⁵ את פתח הלדן החיצוני. קמט זה קרוי גם קרום בתולים, ברוב המקרים נוצרים בו קרעים בודדים בעקבות יחסי מין והוא נעלם כמעט לחלוטין לאחר לידה.

מעבר לצד החיצון של קרום הבתולים סוגרים שפתי הפות – לרוב השפתיים הקטנות – את חצר הפות אליה נפתחים הלדן מלמטה, ולמעלה מעט מפתח הלדן נפתחת אליה השופכה. חצר הפות אף היא קרויה פרוודור בלשון התלמוד. ומאחר וסגירת חצר הפות על ידי השפתיים איננה מצויה בבהמות, מבדיל התלמוד⁶ בין "בהמה שאין לה [את החלק הזה של ה]פרוודור" לבין "אשה שיש לה [את החלק הזה של ה]פרוודור".

1. ראה מ' הלפרין, על משמעות המושג "רחם" בלשון חז"ל ואוטם כרחם בלשון הפוסקים, אטיא סא-סב (טז, א-ב) תשנ"ח, 109-105. לעיל עמ' 349-353.
2. ראה הרב יואל וד"ר חנה קטן, פצעים בצואר הרחם – הבט רפואי והלכתי, תחומין ט"ו, 331-316.
3. פ"י ר"ח ל"ב כד, א, מודפס בסיני, כרך כג, ניסן תש"ח, הובא בנשמת אברהם, כרך ב (יר"ד), לפני סי' קפג, הקדמה להלכות נדה, בעמ' עז.
4. "החדר לפניו מן הפרוודור, והעליה נתונה על גבי החדר עד חצי הפרוודור" – ירושלמי, נדה, פ"ב, הל' ה.
5. אך כמעט תמיד הסגירה איננה שלמה, כך שדם הוסת יכול לצאת החוצה.
6. בכורות, מו, ב. וע"פ האמור כאן מיושבת בפשטות קושיית התוס', נדה, מב, ב, ד"ה כשהוציא.

לפי תיאור זה מובן היטב מהו ה"לול הפתוח בין העליה לפרוודור" המתואר בתלמוד (נדה יז, ב). ה"לול" הזה הוא צינור השופכה המחבר את כיס השתן עם חצר הפות הקרויה גם היא "פרוודור" בלשון חז"ל (בכורות מו, ב)⁷.

על פי האמור אכן יש לחצר הפות שני פתחים (פרט לפתח הרחב לחוץ): האחד הלא הוא הלדן דרכו מגיע הדם מן המקור, והפתח השני, השופכה ממנו יכול להגיע דם טהור מכיס השתן (העליה). הפרוודור – חצר הפות – איננו צינור סגור אלא אזור המבדיל בין החללים הפנימיים לבין החוץ, כשהוא מוגבל כאמור, ע"י שפתי הערוה.

דומני שההסבר זה מיישב, למעשה, את הקשיים בהבנת דברי חז"ל כמשל שמשלו חכמים באשה, הן בבבלי והן בירושלמי.

על הקשיים הרציניים בהבנת תיאורים אנטומיים אחרים בכתבי ראשונים ואחרונים ראה בנשמת אברהם, כרך ב (י"ד), לפני סי' קפג, בהקדמה להלכות נדה, ובדברי הראשונים והאחרונים המובאים שם.

שאלה ב: על מי לסמוך בדין תליה במכה.

תשובה:

המושגים "רופא המבין בעניני פצעים ומכות באותו מקום" לעומת "מומחה גדול" אינם מוגדרים, ולכן, למעשה, אינם אומרים דבר.

לדעתי ניתן להגדיר את הדברים כך: כדי שניתן יהיה לסמוך על רופא הקובע שקיימת מכה מדממת, צריכים להתקיים כמה תנאים: (1) על הרופא להיות בקי ובעל נסיון מעשי בבדיקות מסוג זה. (2) לאור משמעות שונה של כמה מושגים בשפת הרפואה לעומת משמעותם בשפת ההלכה, על הרופא להיות מסוגל לדווח לרב הפוסק על ממצאיו מבלי לגרום לטעות עקב המשמעות השונה של המושגים הללו. (3) על הרופא להבדיל בדיווחו בין ממצא הנראה לעיניו לבין הערכות קליניות, משמעותיות ככל שתהיינה. (4) על הרופא להיות נאמן ברמה האישית.

לעניין נאמנות הרופאים בהיבט הכללי, ראה נשמת אברהם כרך ב (י"ד), קפו, ג; ה; אנציקלופדיה הלכתית-רפואית, כרך ד, ערך "נאמנות הרופא".

מקור: אסיא סה-סו, עמ' 181-183 (1999)

7. ראה גם י' לוי, משל משלו חכמים באשה, אסיא סג-סד (טז, ג-ד) תשנ"ט, 169-176, המסביר באופן די דומה גם את שיטת רש"י. לעיל עמ' 341-348.